

คอลัมน์ "จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง"

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ที่ 25 มกราคม 2534

ชุมชน 16 สิงหาคม : ภาพลักษณ์ของกรุงเทพฯ ในอนาคต

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

เกือบทุกเช้าในวันที่ต้องทำงาน ผมต้องผ่าน 'ถนน 16 สิงหาคม' ถนนสายนี้เริ่มจากบริเวณท่าช้างวังหน้า ผ่านหน้าสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ทะลุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เลียบหน้าตึกโดม จนจรดบริเวณท่าพระจันทร์ ถนนสายนี้เพิ่งขนานนามเมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2533 เพื่อระลึกถึงวันแห่งสันติภาพ - 16 สิงหาคม 2488

ในวันที่ผมมาถึงที่ทำงานเช้า ผมมักจะเห็นผู้คนหลายครอบครัวนอนตามริมบาทวิถีข้างกำแพงวิทยาลัยนาฏศิลป์ คนเหล่านี้อพยพจากชนบทมากันทั้งครอบครัว บ้างก็กางมุ้งนอน บ้างก็นอนคลุมโปงโดยปราศจากมุ้ง บางคนเอาสังกะสีหรือไม้มาล้อมเป็นคอกเพื่อปกป้องบริเวณ 'บ้าน' ของแต่ละครอบครัว เมื่อ 2-3 ปีที่แล้ว จำนวนคนที่นอนริมบาทวิถีดังกล่าวนี้มีไม่มากนัก บัดนี้ผู้คนใน 'ชุมชน' นี้เริ่มมีมากขึ้น ผมได้เห็นทารกอายุไม่ถึงขวบนอนดูขูดขูดนมหรือดูคนแม่ ในเวลากลางวันเมื่อพ่อออกไปทำงานหาเลี้ยงชีพ แม่อยู่ดูแลลูก บางคนเอาผ้าขาวม้าผูกเป็นเปลระหว่างต้นไม้สองต้นเพื่อให้ลูกนอน

ผมได้พบคำมั่นในตอนสายวันหนึ่งเมื่อฝนตกพำๆ คำมั่นอพยพมาจากเชียงใหม่ คำมั่นเล่าให้ผมฟังว่า สมาชิก 'ชุมชน 16 สิงหาคม' ส่วนใหญ่มาจากภาคเหนือ ส่วนน้อยมาจากอีสาน เกือบทั้งหมดอพยพมากันทั้งครอบครัว เพื่อไปตายเอาดาบหน้า เพราะชนบทเป็นดินแดนที่ไร้ความหวังเสียแล้ว สภาพการไร้ที่ทำกินกำลังกลายเป็นปัญหาร้ายแรงมากขึ้นทุกที

ท้องสนามหลวงเป็นความหวังใหม่ของสมาชิก 'ชุมชน 16 สิงหาคม' พวกเขายึดที่นี้เป็นที่ทำมาหากิน บ้างก็ขายขนมจีนน้ำยา บ้างก็ขายน้ำดื่ม บ้างก็ขายของขบเคี้ยว รายได้จากการขายนี้มีพอเพียงแก่การประทังชีวิต ซึ่งดีกว่าอดตายอยู่ในชนบท แต่กระนั้นก็ยังมีการผจญเพราะต้องคอยวิ่งหนีเจ้าหน้าที่เทศกิจ คำมั่นหาทางออกด้วยการออกขายของยามค่ำคืน เพราะการรบกวนจากเจ้าหน้าที่เทศกิจมีน้อยกว่าเวลากลางวัน คำมั่นเล่าว่า ในรอบปีที่ผ่านมา เขาถูกเจ้าหน้าที่เทศกิจจับรวม 13 ครั้ง แต่ทุกครั้งถูกปรับ 50-100 บาท สำหรับคำมั่นแล้ว เงินค่าปรับจำนวนนี้นับว่ามาก

คำมันอยากจะทำที่นอนใต้สะพานพระปิ่นเกล้าฯ เพราะเขาพาลูกเล็กๆมาด้วย แต่ก็ไม่มีที่ว่างเหลืออยู่เลย ผู้คนจากบ้านนอกพากันมาจับจองกันหมด คำมันและครอบครัวจึงจำต้องทนนอนกลางสายฝนใน 'ชุมชน 16 สิงหาคม' ซึ่งเป็นชีวิตที่ลำบากยากเข็ญพอสมควร แต่จะทำอย่างไรได้ในเมื่อรายได้ของคำมันมีไม่พอที่จะจ่ายค่าเช่าบ้าน

ในยามค่ำคืนหรือตอนเช้าตรู่ หากเราท่องเที่ยวไปยังที่ต่างๆในกรุงเทพมหานคร เราจะได้เห็นภาพผู้คนจากชนบทจำนวนมากนอนตามบาทวิถีในย่านชุมชนชุมชน หรือนอนบนสะพานลอยข้ามถนน และบ้างก็เดินเซสะพานข้ามแม่น้ำลำคลองเป็นที่พำนัก ภาพของผู้คนที่ยึดบริเวณใต้ต้นไม้ริมคลองตลอดเป็นที่หลับนอนเป็นภาพที่ค่อนข้างชินตาสำหรับผม เมื่อไม่นานมานี้ รายการวิทยุทหาร รายการหนึ่งกล่าวถึงสภาพของผู้คนที่นอนข้างถนนในย่านสะพานควาย ผมอดรู้สึกประหลาดใจมิได้ ก่อนปี 2520 หากใครเอ่ยอ้างถึงความเป็นจริงอันแสนสาหัสนี้ อาจถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ได้โดยง่าย บัดนี้ วิทยุทหารกลับมาประเมินข้อมูลเกี่ยวกับความยากจนของราษฎรเสียเอง

เมื่อหลายเดือนมาแล้ว ขณะผมเดินบนถนน 16 สิงหาคม ไปยังท่าช้างวังหน้า ผมสังเกตเห็นชาวต่างประเทศมุขดุสมาชิ 'ชุมชน 16 สิงหาคม' ด้วยความสนใจ ท่าช้างวังหน้าซึ่งในยุคต้นรัตนโกสินทร์เคยเป็นท่าสำหรับให้ช้างจากพระราชวังบวรสถานมงคลมาเล่นน้ำ บัดนี้กลายเป็นท่าสำหรับโดยสารเรือเพื่อล่องแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองสายต่างๆ ผมไม่สามารถล่วงรู้ความในใจของชาวต่างประเทศเหล่านั้นได้ แต่ผมรู้สึกดีใจที่ชาวต่างประเทศได้พบบทความเป็นจริงแห่งชีวิตในสังคมไทย ภายหลังจากที่ 'ชุมชน 16 สิงหาคม' ขยายใหญ่ขึ้น ภาพชาวต่างประเทศมุขดุสมาชิ 'ชุมชน 16 สิงหาคม' ขณะรอขึ้นรถโดยสาร กลายเป็นภาพที่ผมเห็นจนชินตา

การที่ผมพูดถึงการเติบโตของ 'ชุมชน 16 สิงหาคม' อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้โดยง่าย เพราะชุมชนนี้เกือบจะไม่มีตัวตนทางกายภาพ ชุมชนนี้มีแค่แหล่งเสื่อมโทรมหรือสลัม ลักษณะทางกายภาพของชุมชนจะปรากฏในยามค่ำคืนเมื่อสมาชิกกลับจากการทำมาหากินมาหลับนอน ครั้นรุ่งเช้า เมื่อสมาชิกชุมชนออกไปทำมาหาเลี้ยงชีพ ลักษณะทางกายภาพของชุมชนก็หายวับไป พวกเขาเพียงแค่อาศัยบาทวิถีเป็นที่หลับนอน ไม่มีบ้านเป็นตัวตน ไม่มีทรัพย์สินใดๆที่จะต้องหวงแหน เสื้อผ้าและผ้าห่มถูกมัดรวมและทิ้งไว้ข้างบาทวิถีนั่นเอง ในยามกลางวันจะมีก็แต่แม่ลูกอ่อนและเด็กทารกที่อยู่ในชุมชนนี้ พวกเขาอาศัยบาทวิถีเป็นที่หุงอาหารสำหรับการประทังชีวิต อาหารที่ใส่รถเข็นหรือหาไปเร่ขายรอบสนามหลวงก็ปรุงและประกอบกัน

ที่นี่ บาทวิถีจึงมีความหมายสำหรับคนเหล่านี้อย่างยิ่ง พวกเขาอาศัยแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นที่ชำระล้างร่างกายและซักเสื้อผ้า

เมื่อต้นเดือนมกราคมที่ผ่านมา พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรี แสดงความไม่พอใจที่ได้เห็นภาพประชาชนที่เดินทางมาจากต่างจังหวัดเพื่อหางานทำในกรุงเทพมหานคร นอนระเกะระกะตามสถานีขนส่งสายต่างๆ และสถานีรถไฟหัวลำโพง ภาพเหล่านี้ปรากฏเผยแพร่ในหน้าหนังสือพิมพ์และข่าวโทรทัศน์ ท่านนายกรัฐมนตรีได้สั่งการให้ปลัดกระทรวงมหาดไทย ดำเนินการจัดที่พักแก่คนงานที่เดินทางจากต่างจังหวัดดังกล่าวนี้ (มติชน วันอังคารที่ 8 มกราคม 2534)

ชนชั้นปกครองไทยมักจะมีความรู้สึกเสียหน้าสูง คนเหล่านี้มักจะทนไม่ได้ที่มีชาวต่างชาติทำให้ประเทศไทยต้องเสียภาพพจน์ ไม่ว่าจะเป็ชชาวการใช้แรงงานเด็กอย่างทารุณ ชาวการขายบริการทางเพศเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ชาวการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ ชาวโสเภณีเด็ก ฯลฯ คนเหล่านี้ไม่สนใจว่า ชาวเหล่านี้มีมูลแห่งความเป็นจริงหรือไม่เพียงใด พวกเขาไม่สนใจว่า สังคมไทยมีอัตลักษณ์อะไรบ้างที่ต้องเยียวยาแก้ไข พวกเขาต้องการแต่งหน้าทาปากปกปิดอัตลักษณ์เหล่านั้นเพื่อให้สังคมไทยมี 'ภาพพจน์' ที่ดี

ผมไม่รู้สึกรว่าเป็นเรื่องขายหน้าหรือเสียภาพพจน์ที่ชาวต่างประเทศได้มาเห็นภาพอย่างเช่น 'ชุมชน 16 สิงหาคม' นี้ ตรงกันข้าม ผมกับเห็นว่าเป็นสิ่งจะแห่งสังคมที่มนุษย์โลกพึงรับรู้และหาทางเยียวยาแก้ไขร่วมกัน อัตลักษณ์ะทำนองนี้ปรากฏในทุกสังคม เพียงแต่แตกต่างกันในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ผมเคยแอบชื่นชมในใจที่คนที่ผมรู้จักคนหนึ่งถ่ายทำสารคดีแสดงอัตลักษณ์ะของสังคมไทยเพื่อส่งไปขายในยุโรป แต่ภายหลังจากที่คนผู้นั้นแปรสภาพเป็นที่ปรึกษา นายกรัฐมนตรี ทัศนคติในเรื่องนี้ดูเหมือนจะแปรเปลี่ยนไป

ผมมีความรู้สึกเคารพนับถือคนอย่างค้ำนและเพื่อนพ้อง อย่างน้อยที่สุด คนเหล่านี้ก็มีความกล้าหาญทางจริยธรรมในการกัดฟันประกอบสัมมาอาชีพะ คนที่ยืนอยู่ริมหุบเหวแห่งความอดอยากและต้องหาเช้ากินค่ำ แต่ยังมีมโนสำนึกที่จะประกอบสัมมาอาชีพะต่อไป นั้น สมควรที่สังคมจะให้การยกย่องและส่งเสริมให้ประกอบกรรมดีต่อไป ใครก็ตามที่มโนโยบายเช่นฆ่าปราบปรามพ่อค้าแม่ค้าหาบแร่แผงลอย โดยมีได้เฟ่งพินิจถึงรากเหง้าแห่งปัญหา ถึงจะยึดถือมังสวิรัต ย่อมส่อให้เห็นความอำมหิตแห่งจิตวิญญาณอย่างยากที่จะปฏิเสธได้ เพราะนโยบายเช่นนี้เองที่ผลักดันให้ผู้คนจำนวนมากพ้นไปจากสัมมาอาชีพะ

นับเป็นเวลากว่า 4 ทศวรรษแล้วที่ชาวชนบทไทยถูกข่มขืนบีทาทางเศรษฐกิจ โดยไม่รู้ตัว กระบวนการย้ายถิ่นทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้ อาศัยยุทธศาสตร์การพัฒนายที่ไม่สมดุล ซึ่งดูชัดชั่วนกบินทางเศรษฐกิจจากภาคเกษตรกรรมไปหล่อเลี้ยงการจำเรียมเติบโตทางภาคอุตสาหกรรม ราคาสินค้าเกษตรภายในประเทศถูกกดให้ต่ำกว่าราคาในตลาดโลกด้วยมาตรการทางนโยบายต่างๆของรัฐบาล ซึ่งมีผลกระทบต่อฐานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรอย่างมาก ตลอดระยะเวลานับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ราษฎรไทยในชนบทได้พยายามปรับตัวเพื่อความอยู่รอด เริ่มด้วยการกระจายการผลิตไปสู่การเพาะปลูกพืชไร่ การประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆที่มีในเกษตรกรรม การรับจ้างใช้แรงงานภายในภาคเกษตรกรรม และการอพยพเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการบางคนที่มีความรู้ทางเศรษฐกิจดีพอสมควรก็ย้ายถิ่นออกไปทำงานต่างประเทศ แรงงานไทยที่ออกไปชุกชุมทั้งในตะวันออกกลางและที่อื่นๆ ในบัดนี้มีจำนวนนับแสน

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ สถาบันครอบครัวในชนบทเริ่มสั่นคลอน พ่อต้องพาลูกพาลัดเมียไปทำงานต่างถิ่น ลูกผู้หญิงหากไม่ไปเป็น 'ฉันทนา' ในภาคอุตสาหกรรม ก็อาจต้องไปขายบริการทางเพศและบริการอื่นๆ

การเก็งกำไรซื้อขายที่ดินในระหว่างปี 2530-2533 ซึ่งเป็นยุคทองทางเศรษฐกิจ ได้ขับเคลื่อนให้ราษฎรอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองมากขึ้น กระแสการอพยพดังกล่าวนี้จะมีมากขึ้นไปอีกในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (2535-2539) เมื่อระบบเศรษฐกิจไทยเร่งเครื่องไต่กรวดกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย (Asian NICs) การทอดทิ้งภาคเกษตรกรรมจะปรากฏอย่างเด่นชัดยิ่งขึ้นในอนาคตอันใกล้

ในไม่ช้า เราจะได้เห็นคนอย่างค้ำฉันทนาและเพื่อนพ้องเต็มกรุงเทพฯ ชุมชนชนอย่างเช่น 'ชุมชน 16 สิงหาคม' จะผุดขึ้นราวดอกเห็ด และรัฐบาลอาจต้องจัดตั้ง 'กรมรักษาภาพพจน์ประเทศไทย' เพื่อปกปิดอัปลักขณะของสังคมไทย (โดยที่หากจริงจังชื่อไทยๆ อาจเปลี่ยนชื่อเป็น 'กรมสุนทรลักษณ์รักษ์' ก็ได้)